

КРИСТА ЂОРЂЕВИЋ – ПРИЛОГ ЗА БИОГРАФИЈУ

Апстракт: Криста Ђорђевић је имала двадесет и шест година када је са супругом Ђорђем по завршетку Првог светског рата дошла у Београд. Док је он остао упамћен као оснивач клинике за дерматовенерологију, њено је име у међуратном периоду везано за оснивање Удружења пријатеља уметности „Цвијета Зузорић“ (1922) и Комунистичку партију Југославије, по чијем налогу је од друге половине тридесетих до одласка у партизане (1943) обављала разне конспиративне послове. Текст се фокусира на њену делатност у социјалистичком периоду – у Савету за науку и културу Владе ФНРЈ где је радила као заменица Ванде Новосел, начелнице Одељења за научне и културне везе са иностранством, те у Савезној комисији за културне везе са иностранством где је била саветница, као и њен ангажман шездесетих година, након пензионисања, у Југословенском црвеном крсту и Друштву пријатеља Народног музеја.

Кључне речи: Криста Ђорђевић, Југословенски црвени крст, Савет за науку и културу Владе ФНРЈ, Савезна комисија за културне везе са иностранством, Марко Ристић, Иво Фрол, КПЈ

Српски академски вајар Сретен Стојановић овековечио је 1934. године у би-сти лик Христине Кристе Ђорђевић, рођене Шумановић² (1892–1981). Према на-воду Добрице Ћосића: „Криста Ђорђевић је била једина југословенска партизанка која је била Госпођа; једини предатни симпатизер и сарадник Комунистичке пар-тије, пореклом из буржоаског staleжа Загреба и Београда, коју комунисти и парти-зани нису идеолошки и хијерархијски изједначили са собом и претворили у ‘дру-гарицу’. Криста Ђорђевић је страгарским и дреновским сељацима, и јастребачким партизанима, и Титу, Ранковићу, Чолаковићу и Стамболићу – била Госпођа. У тој титули садржало се њено име и презиме, порекло, занимање, положај у Краљевини и у Републици, место боравка, јавни углед и значај.“³ О Кристи, у браку са Ђорђем Ђурицом Ђорђевићем (1885–1935),⁴ историчарка Радина Вучетић је написала да

¹ научна сарадница/виша архивисткиња, svetlana.s@arhivyu.rs

² Отац др Светислав Шумановић (1860–1945), адвокат и политичар, заступник Шидског среза у Хрватском сабору, подбан (1903–1907), председник Управног одбора Српске кредитне банке, члан Сабора Независне државе Хрватске. Рођак сликара Саве Шумановића. Страхиња Л. Радаковић, *Историјски контекст шидског периода у сликарству Саве Шумановића*.

<https://istrazivanje.ff.uns.ac.rs/article/download> (приступљено 7. новембра 2022)

³ Добрица Ћосић, *Пријатељи мога века*, Београд 2011, 27.

⁴ Bosiljka M. Lalević Vasić, *Biography of Dr. Đorđe Đurica Đorđević, Founder of the Clinic for Skin and Venereal Diseases in Belgrade*. Serbian Journal of Dermatology and Venereology 2014, 6(1), 39–46.

је била „сива еминенција културног живота међуратног Београда“, „најзагонетнија Београђанка XX века“.⁵ Заинтересована за политику и развијеног патриотског осећања, према сећању Родољуба Чолаковића који ју је упознао за време илегалног боравка у Београду у зиму 1937/1938. као делегат ЦК КПЈ.⁶ У публицистици и медијима постсоцијалистичког времена поново откривена и мистификована хероина.⁷

На основу архивске грађе, мемоарских записа и штампе реконструишемо професионални пут припаднице више грађанске класе међуратне Југославије у новом, социјалистичком друштву. Ко је била? Које послове је обављала? Колико је била утицајна? Шта је исто, то јест, различито у њеном јавном ангажману у односу на међуратни период?

ТРЕЋИ ЧОВЕК У КОМИСИЈИ ЗА КУЛТУРНЕ ВЕЗЕ СА ИНОСТРАНСТВОМ

У Комисији за културне везе са иностранством,⁸ Криста Ђорђевић је била трећи човек, после председника, песника-надреалисте Марка Ристића (1902–1984)⁹, и секретара, књижевника Иве Фрола (1908–1995).¹⁰ Ова специјализована установа

⁵ Radina Vučetić, *Evropa na Kalemegdanu. „Cvijeta Zuzurić“ i kulturni život Beograda*, Beograd 2018, 180–181.

⁶ Родољуб Чолаковић, *Сећање на Крistu Ђорђевић* (1). Век чисте савести, Политика, 29. јул 1981, 8.

⁷ „Откривамо ко је била Криста Ђорђевић: Бурђујка и комуниста, чувала Титове златне полуге у свом стану; Тито је овој жени апсолутно веровао: Броз је партијско благо скривао код једне Загребчанке“, *Kurir*, 9. 11. 2017; 19. 11. 2017, <https://www.kurir.rs/tag/518247/krista-djordjevic> (приступљено 5. 11. 2022). Творци серије „Сенке над Балканом“ искористили су идентитет Кристе Ђорђевић за креирање једне од главних женских улога (лик Кристе Авакумовић).

⁸ Задачи, делокруг и структура Комисије одређени су „Уредбом о оснивању Комисије за културне везе са иностранством“ коју је донело Савезно извршно веће 12. марта 1953, те Статутом Комисије одобреним од СИБ-а 28. априла 1953. године. Архив Југославије (АЈ), Савезна комисија за културне везе са иностранством (559), фасцикла 8, јединица описа 19, Општи извештаји за 1953. годину

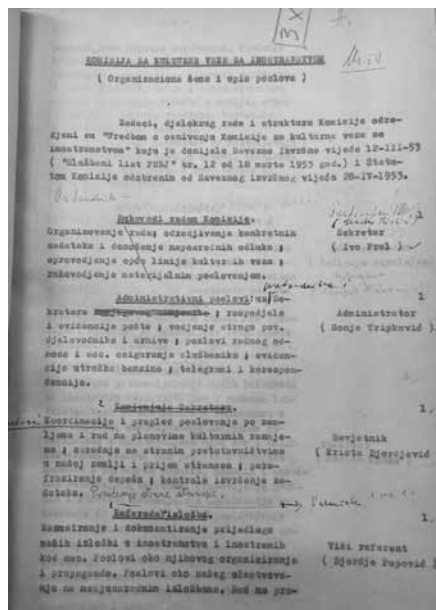
⁹ Први председник био је Родољуб Чолаковић.

¹⁰ Комисију за културне везе са иностранством чинили су председник, секретар и чланови. Док је прву двојицу именovalo СИБ, чланови су били делегати републичких савета за просвету, науку и културу, те одређених установа и организација. Мандат чланова износио је годину дана (од 1. новембра до 31. октобра следеће године). Представници републичких влада у првом сазиву били су Никола Вучев (Србија), Јосип Лукатела (Хрватска), Лав Модрич (Словенија), Митар Папић (Босна и Херцеговина), Вељко Милатовић (Црна Гора) и Методије Соколовски (Македонија). Своје представнике у Комисији имали су и Српска академија наука и уметности (Милутин Миланковић), *Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti* (Марко Костренчић), *Slovenska akademija znanosti in umetnosti* (Божидар Јакац), Савез књижевника Југославије (Александар Вучо), Савез композитора Југославије (Живојин Здравковић), Савез драмских уметника Југославије (Хуго Клајн) и Савез филмских уметника Југославије (Жорж Скригин). У првом сазиву чланови комисије су и Митра Митровић, Борис Зихерл и Маријан Стилиновић. Крајем 1955. године Комисија је реорганизована због проблема у функционисању. Представници

основана је 1953. године¹¹ са задатком да доприне-се упознавању иностране јавности са историјом и културом југословенских народа, односно са достигнућима Југославије у изградњи социјализма. И обрнуто, да упознаје грађане ФНРЈ са културним стремљењима и достигнућима других наро-да.¹²

Од Трећег пленума ЦК КПЈ одржаног 29. и 30. септембра 1949. и реферата Милована Ђиласа промењен је однос Партије према култури. Наредних година дошло је до напуштања соцреалистичког правца у уметности и чврстих идеолошких оквира у култури успостављених под доминантним совјетским утицајем.¹³ Крајем јануара 1950. одржано је Саветовање о пропаганди на културно-уметничком пољу у иностранству. Културни продор у свет оцењен је као врло значајан за афирмацију Југославије, нарочито с обзиром на

AJ, 559-8-19

чињеницу да су земље Информбироа покушале да је изолују и на том пољу. Те

републичких тела често су се мењали и ретко састајали, па је у циљу оперативности донет нови Статут према коме је Комисија из својих редова образовала петочлани Управни савет. Он се састајао једном у два месеца, а у његовом саставу налазили су се и председник и секретар. У периоду који нас занима, реорганизација је спроведена још једном 1956. године. Смањен је број реферата, а у име СИВ-а чланови Комисије били су представници Секретаријата за просвету и културу, Секретаријата за информисање, те Државног секретаријата за иностране послове (ДСИП). Иван Хофман, *Савезна комисија за културне везе са иностранством 1953–1971 (1946–1971) установа и њена архивска грађа*, <http://www.arhivistika.edu.rs/clanci/sredivanje-i-obrada-arhivske-grade/156-iv-n-h-f-n-s-v-zn-isi-z-ul-urn-v-z-s-in-s-r-ns-v-1953-1971-1946-1971-us-n-v-i-n-j-n-rhiv-s-gr-d> (приступљено 17. августа 2022). Упореди: Мирослав Перишић, *Велики заокрет 1950: Југославија у трагању за властитим путем. Култура – ослонац, претходница и саставни део спољне политике*, у: „Писати историју Југославије: Виђење српског фактора“, Београд 2007, 237-282 (овде 249-250).

¹¹ Комисија је произашла из Савета за науку и културу Владе ФНРЈ, који је до тада водио те послове и чија организација, административни апарат и људство нису могли више да издрже терет обавеза. М. Перишић, *Велики заокрет 1950...*, 249.

¹² Према Уредби из 1960. Комисија је била дефинисана као орган друштвеног самоуправљања у области културних, просветних и научних веза са иностранством. Преименована 1967. у савезну, Комисија је укинута 1. октобра 1971. године, када је њене послове преузео Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу. Опширније видети у: И. Хофман, *Савезна комисија за културне везе са иностранством*.

¹³ М. Перишић, *Велики заокрет 1950...*, 237.

1950. године у култури, уметности и науци Југославија се почела окретати Западу. Нови приступ културним акцијама у иностранству (у европском оквиру, али и ван њега) подразумевао је познавање културних збивања на Западу, као и инсистирање на стручном мишљењу које је у новом виђењу културне политике требало да добије превласт над идеологијом.¹⁴

Криста Ђорђевић се у Комисији налазила на месту саветнице¹⁵ и у њеном делокругу били су координација рада појединих одељења Комисије¹⁶, преглед пословања по земљама и рад на плановима културне размене, сарадња са страним представништвима у ФНРЈ (пријем странаца), парафзирање депеша, контрола извршења задатака и праћење стране штампе. Она је лично одлазила у иностранство и преговарала са страним представницима о гостовањима истакнутих уметника у Југославији. Тако је 1953. провела годишњи одмор у Хагу и посетила Министарство просвете, остварила контакте са појединим установама и личностима, говорила о могућностима размене студената и гостовањима изложбе копија средњовековних фресака.¹⁷ Ова изложба је првобитно отворена у Паризу 1950. године.¹⁸ Криста Ђорђевић је учествовала у припремама за њено отварање у Централном музеју у Утрехту (2. јануара 1954), односно била је инволвирана у целокупан процес од поставке до израде каталога, у сам чин отварања изложбе и пријем након отварања, те у договор за њено демонтажање и слање за Диселдорф.

У извештају на 42 странице Криста Ђорђевић је, између осталог, написала: „Госпођица др Хаутзагер¹⁹ пре него што је прихватила изложбу била је у Лондону

¹⁴ М. Перишић, *Велики заокрет 1950...*, 241-242. Видети и: Миомир Гаталовић, *Дарована слобода. Партија и култура у Србији 1952–1958*, Београд 2010.

¹⁵ Криста Ђорђевић је као саветница 1953. имала плату у износу од 16.500 динара (V платни разред). Упоредбе ради, основна плата Иве Фрола (на месту секретара – руководио текућим пословима заједно са службеницима Комисије) износила је 19.500 динара (III платни разред, без додатка за функционере у износу од 6.000 динара). Следеће године њена основна плата износила је 16.700 динара (плус 3.500 допунска плата). Плата Ристића и Фрола износила је 21.000 динара (обојица су имали допунску плату у износу од 8.000 и функционерски додаток у износу од 8.000, односно 6.000 динара). АЈ, 559-8-19, Списак службеника Одбора за културне везе са иностранством; АЈ-559-8-20, Списак службеника Комисије за културне везе са иностранством у децембру 1954. године

¹⁶ Реферада за сарадњу са културно-уметничким друштвеним установама у земљи, Реферада за изложбе, Реферада за музику, Реферада за научно-просветни сектор, Реферада за информације и пропаганду, Реферада за студије и специјализације у иностранству, Реферада за стране држављане. АЈ-559-8-19, Опис радних места, 64-66, Организациона шема и опис послова (радна верзија), 68.

¹⁷ АЈ, 559-8-19, Преглед рада по земљама за 1953, 343.

¹⁸ Изложбом *Средњовековне уметности народа Југославије* започело је представљање културног наслеђа на Западу. Изложено је око 600 квадратних метара фресака (укупно 205 експоната). АЈ, 317-88-125, Закључни реферат о изложби Средњовековне уметности народа Југославије у Паризу 1950, у: Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић, Иван Хофман, *Културна политика Југославије 1945–1952*, зборник докумената књига 2, Београд 2009, 476-490; М. Перишић, *Велики заокрет 1950...*, 255; М. Гаталовић, *Дарована слобода*, 79.

¹⁹ Houtzager (1907–2001), директорица Централног музеја (*Centraal Museum Utrecht*) 1951–1972. Derek Westervelt, *Maria Elisabeth Houtzager*, <https://www.centraalmuseum.nl/nl/over->

на нашој изложби фресака и тек после тога дала пристанак. Она је доктор историје уметности, веома педантна, енергична, ауторитативна. [...] Католкиња и то верник. Баш због те своје педантерије хтела је да зна све и улазила у детаље. [...] Друг Министар²⁰ је првога дана у Утрехту позвао г-ђицу Хаутзагер на ручак, а она мене на чај у својој кући, где се много интересовала о политичком животу Југославије. [...] Изложба Средњовековних фресака у Утрехту несумњиво је успела, била добро организована благодарјећи заузимању директора Музеја г-ђице др Хаутзагер. Она и њени сарадници дали су максимум и то са одушевљењем и дивљењем, не треба се заваравати да је одушевљење због Југославије, јер као што сам већ рекла, врло мало су знали о нашој земљи. Било је чисто научно-уметничко одушевљење.²¹

Након Холандије посетила је Белгију, где је имала организован сусрет са директором за изложбе Центра за лепе уметности у Бриселу: „Г. Жирон²² ми је дао план просторија. За намештање изложбе (фресака – С. С.) није тражио никога, чак сам имала утисак да жели сам да намешта изложбу. Транспорт Диселдорф – Брисел плаћа он, вероватно ће камионом превозити експонате. За листе царине са назнаком вредности, тачан дан транспорта упутила сам га да се обрати директору у Диселдорф.“²³ Као и у Холандији и у Белгији је уговарала узвратна уметничка гостовања. Између осталог, тражила је фламански 17. век: „Замолила сам га [Emile Langui]²⁴ да нам организује у замену за изложбу фресака, фламански 17. век, не мора бити велики број радова, него одабран. Одговорио је као и остали да за копије не може дати оригинале, али ако дамо неку изложбу старих мајстора, икона или ремек-дела из Народног музеја у Београду он је вољан да да фламански 17. век.“²⁵

ИЗВЕШТАЈ СА ПУТА ПО ХОЛАНДИЈИ, БЕЛГИЈИ, ЗАПАДНОЈ НЕМАЧКОЈ, ШВАЈЦАРСКОЈ И АУСТРИЈИ

het-museum/nieuws-en-pers/kort-nieuws-en-blogs/maria-elisabeth-houtzager (приступљено 28. фебруара 2023)

²⁰ Посланик Југославије у Холандији 1953–1955. био је Милан Ристић. Звања министар-саветник и опуномоћени министар спадају у ред виших дипломатских звања.

²¹ АЈ, 559-15-33, Културно-просветна сарадња са иностранством 1954, *Извештај са пута: Холандија, Белгија, Западна Немачка, Швајцарска и Аустрија*, 4-5, 7.

²² Robert Giron (1897–1967), сликар, од 1932. године директор одељења за изложбе у Palais des Beaux-Arts (BOZAR) у Бриселу.

Artist Biography & Facts Robert Giron, askART, https://www.askart.com/artist/Robert_Giron/11034938/Robert_Giron.aspx (приступљено 28. фебруара 2023)

²³ АЈ, 559-15-33, Извештај са пута, 11.

²⁴ Emile Langui, белгијски историчар уметности, од 1946. културни аташе Министарства за образовање. *Emile Langui*, The Monuments Men and Women Foundation, <https://www.monumentsmenandwomenfnd.org/langui-emile> (приступљено 27. октобра 2022)

²⁵ АЈ, 559-15-33, Извештај са пута, 12. Изложба фламанске уметности 17. века под називом *Култура и уметност Рубенсовог времена* реализована је у организацији Комисије за културне везе са иностранством и у сарадњи са Народним музејом 1957. године. За месец и по дана од отварања видело ју је 46.000 посетилаца. М. Перишић, *Велики заокрет 1950...*, 266; М. Гаталовић, *Дарована слобода*, 256-257.

У оквиру путовања по европским земљама крајем 1953. и почетком 1954. године, Криста Ђорђевић је, као представница Комисије за културне везе са иностранством, преговарала не само о размени изложби, већ и лектора и стипендија. У Бриселу се састала са стипендистом Комисије (односно белгијске владе), хемичаром по занимању, који се усавршавао за рад на заштити културних споменика („Чини ми се да је Вуњак²⁶ озбиљан младић и да вредно ради“).²⁷ Преговарала је о гостовању Београдске опере са *Борисом Годуновим*. Одличну сарадњу за време четири дана боравка остварила је са тадашњим југословенским амбасадором Маријаном Баришићем: „Друг посланик Баришић је веома заинтересован, има много смисла за ликовну уметност и позориште. Агилан, сусретљив, врло приступачан, верујем да ће својим начином и симпатичном појавом стећи много веза у Белгији. Вољан је да се заложи за сваки наш предлог [...] Већ његов дом одаје човека који воли уметност.“²⁸

У Бриселу је одгледала представу *Антоније и Клеопатра* Шекспировог меморијалног театра из Стратфорда (*Stratford's Shakespeare Memorial Theatre*), која је није дојмила: „Глумци су потпуно реалистични, управо противно оном што сам очекивала. Врло су гласни, много гестикулирају, неки пут се има утисак да су амерички морнари а не Римљани. Дају Шекспира сасвим другачије него што се код нас приказује. У говору се уопште не осећа да су стихови. Интересантно, али мене није много одушевило.“²⁹ Исте те године учествовала је у преговорима око гостовања овог позоришта и представе *Краљ Лир* у Југославији са представником Британског савета (*The British Council*).³⁰ Гостовање је поново било у фокусу у априлу 1955. године, када је други представник Британског савета дошао са предлогом и препоруком тадашњег амбасадора Велике Британије Френка Робертса (*Frank Roberts*, 1907–1998).³¹ Гостовање Стратфордовог меморијалног театра са представом *Тум Андроник* у режији Питера Брука (*Peter Brook*, 1925–2022) реализовано је коначно у јуну 1957. године.³²

²⁶ Михаило Вуњак, касније шеф лабораторије Југословенског института за заштиту споменика културе

²⁷ АЈ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 12.

²⁸ АЈ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 16.

²⁹ АЈ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 16.

³⁰ АЈ, 559-16-34, Забелешке за друга Фрола, Белешка о предложеном гостовању Стратфорског Шекспировог позоришта. Оснивач Дубровачких летњих игара Марко Фотез (1915–1976) накнадно је преговарао са британским представником о гостовању. Највећа препрека била су финансијска средства, премда је Британски савет понудио да сноси половину трошкова.

³¹ АЈ, 559-17-36, Културно-просветна сарадња са иностранством 1955, Белешка о разговору представника Британског савета г. Блумфила и Кристе Ђорђевић – 22. априла 1955. године. Овога пута предложено је да позориште гостује у Београду и Загребу, евентуално у Љубљани. Иво Фрол се сложио са могућношћу гостовања (у 1956. години) и предложио да се заузврат тражи гостовање Југославенског драмског позоришта у Британији (руком написан коментар на Белешци) и Белешка о посети представника Британског савеза гг. *Blomfield* и *Tahourdin* 20. јула 1955. године.

³² Део глумачке екипе били су Вивијен Ли (*Vivien Ligh*, 1913–1967) и сер Лоренс Оливије (*sir Laurence Olivier*, 1907–1989). Једном од (укупно три) извођења у Народном позоришту у Београду присуствовали су и председник Републике Јосип Броз Тито (1892–1980) и Јованка Броз (1924–2013), као и британски амбасадор сер Џон Николс (*sir John*

У наставку путовања, у јануару 1954, Криста Ђорђевић је посетила Бон и Диселдорф, где је требало да буде отворена изложба фресака и где се сусрела са Хилдебрантом Гурлитом,³³ Хитлеровим трговцем уметнина, директором Уметничког удружења за Рајну и Вестфалију³⁴ у послератном периоду: „Разговор са др Гурлитом је био врло непријатан. Он је тражио да о свему ми водимо бригу: налог за транспорт, бригу о царини [...] Они дају 500 марака и као да су тиме све учинили. [...] Мислим да су наши у преговорима били јако широки, да су пошто-пото желели да се изложба оствари, а да је др Гурлит то искористио у своју корист. [...] Имам импресију да је Kunstverein сиромашно друштво или се тако праве и живо ме је подсетило на нашу *Цвијету Зузорић* кад смо се борили за сваку пару.“³⁵ Премда је у извештају изразила незадовољство резултатима свог боравка у Бону, добар пријем је нашла код представника Министарства иностраних послова („Са мојим боравком у Бону нисам много задовољна. Уверила сам се да се у центру Немачке не може много постићи. Немачку треба обилазити град по град и са градским и покрајинским властима, односно установама или удружењима, ступати у везу“).³⁶ Понуђено јој је гостовање једног истакнутог немачког оркестра и изражена воља да немачка Влада надокнади дефицит, уколико би до њега дошло.³⁷

Након Бона отпутовала је у Цирих где је такође било договорено гостовање изложбе фресака и сусрела се са директором уметничког музеја Ренеом Верлијем.³⁸ Договорен је нови термин отварања изложбе, у јуну те године. Посетила је, заједно са конзулом Рудолфом Чачиновићем (1914–2008)³⁹, и Музеј свих светих у Шафхаузену и срела се са његовим директором Валтером Улрихом Гујаном.⁴⁰ Под његовим руководством у музеју су организоване међународне уметничке изложбе које су привукле стотине хиљаде посетилаца. Са Гујаном је преговарала о излагању дела југословенских аутора 20. века. У извештају примећује да су југословенски директори и музеолози недовољно заинтересовани за везе са другим музејима („Требало би да се Удружење музеолога више интересује и ступи у везу са својим колегама у иностранству“).⁴¹

Walter Nicholls, 1909–1970). М. Перишић, *Велики заокрет 1950...*, 266–267; М. Гатало-вић, *Дарована слобода*, 251.

³³ Hildebrand Gurlitt (1895–1956), Agorha, <https://agorha.inha.fr/detail/209> (приступљено 28. фебруара 2023)

³⁴ *Der Kunstverein für die Rheinlande und Westfalen*

³⁵ AJ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 17-18.

³⁶ AJ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 20.

³⁷ AJ, 559-8-20 Општи извештаји за 1954. годину I део, 502, 506. По добијању обећања и од стране немачке амбасаде у Београду, Криста Ђорђевић је хтела да се ангажује Бамбершки симфоничари (*Bamberger Symphoniker*).

³⁸ René Wehrli (1910–2005), историчар уметности, директор *Kunsthaus Zürich*

³⁹ „Друг конзул Чачиновић је био веома експедитиван, са свима којима је сматрао потребан састанак је говорио и спремио их на мој долазак.“ AJ, 559-15-33, *Извештај са пута*, 20.

⁴⁰ Guyan (1911–1999), директор *Museum zu Allerheiligen in Schaffhausen 1942–1972*. Walter Ulrich Guyan, *Historisches Lexicon der Schweiz*, <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/042994/2004-07-27/> (приступљено 28. фебруара 2023)

⁴¹ AJ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 22.

У Цириху је обишла и преводитељку, историчарку књижевности и филозофињу Катарину Јовановић (1869–1954)⁴²: „Болесна је, затекла сам је у постели, претрпана артијама. Завршила је исправку превода *Горског вијенца* за Академију наука. Узела је у обзир све примедбе и критике, нарочито Милоша Ђурића. Сада ради кратку хронику породице Јовановић коју јој тражи Академија наука. О свему ми је причала, многе анегдоте и приче из прошлости. Интересантна бакица. Поред својих 83 године и болести, устала је да ми скува чај. Веома се обрадовала писму друга председника Ристића зна га као дете.

Има још неке ствари свога оца и породичних фотографија које жели да поклони Градском музеју. [...] Испричала ми је да има архиву Црвеног крста из Првог светског рата. Радила је 12 година у Црвеном крсту [...] Она би хтела да преда архиву, која се сва односи на наше људе, некој заинтересованој установи. Предложила сам да да Државној архиви. Сагласила се. Друг конзул Чачинових обилази повремено г-ђицу Јовановић. Питање њеног одликовања је још увек отворено, треба видети са другом Чолаковићем.⁴³ Катарина Јовановић је преминула те године, неколико месеци после овог сусрета.

Након Швајцарске, Криста Ђорђевић је боравила шест дана у Бечу. Као и у другим градовима, била је у комуникацији са припадницима југословенске амбасаде, срела се са представницима различитих аустријских институција, нпр. са др Оттом Бенешом (Otto Benesch, 1896–1964), директором музеја Албертина у коме се чува једна од највећих и најпознатијих графичких збирки на свету, представницима различитих одељења (за културу, за музеје) Министарства за наставу. Уговарала је размену изложби, али и концерата и других музичких приредби, гостовања позоришта, предавача и научних радника, лектора, обилазила стипендисте...⁴⁴

Поред тога, учавала је недостатке и предлагала решења за ефикаснији рад на успостављању културних веза. Из њеног извештаја сазнајемо да Југославија, осим у Паризу,⁴⁵ није имала културне аташее у својим дипломатским представништвима, те да су њихов посао обављали аташеи за штампу као свој споредни задатак и обично су били недовољно упознати са проблематиком (културном понудом и потражњом земље у којој су се налазили). ДСИП је требало да предложи разматрање постављања културних аташеа који би били у директној вези с Комисијом.⁴⁶ С друге стране, југословенска представништва у иностранству тражила су од Комисије да

⁴² Савет за науку и културу откупио је збирку радова њеног оца Анастаса Јовановића, фотографа. Савет је одлучио да збирку преда на чување Музеју града Београда. АЈ, 559-15-32 Културно-просветна сарадња са иностранством 1951–1953, Белешка о разговору другарице Зорице Симић Миловановић, управника Музеја града Београда, и Кристе Ђорђевић 14. маја 1953. године.

⁴³ АЈ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 27.

⁴⁴ АЈ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 28-37.

⁴⁵ У Савезној Републици Немачкој је, такође, службеник Амбасаде био задужен за културна питања (Чедомил Вељачић је обављао тај посао, према извештају Кристе Ђорђевић, са пуно воље и смисла, самоиницијативе). У осталим земљама радило се *ad hoc*, док је у Риму аташе за штампу био заинтересован за културу. У Генералном конзулату у Цириху, генерални конзул Рудолф Чачинових је сам радио и послове аташеа штампе и културе.

⁴⁶ АЈ, 559-8-20, Општи извештаји за 1954, 459.

их унапред обавештава о доласцима културних радника. Представништва су скретала пажњу да су професори, или друга лица која су долазила на конгресе, располагали премалом сумом новчаних средстава, доносили са собом суву храну и тако остављали лош утисак, да културни радници који стижу у иностранство на конгресе или друге симпозијуме често не знају стране језике и као такви нису у стању да остварују контакте, да многе уметничке групе (углавном студентске) одлазе у иностранство без уговора, падају на терет амбасадама и чак бивају финансијски искоришћавани од разних менаџера.⁴⁷ Према извештају са пута по СР Немачкој, Криста Ђорђевић је у разговору са конзулом у Минхену Богданом Осолником (1920–2019) сазнала да постоји проблем са постављањем лектора на славистичким катедрама у тој земљи. Осолник је препоручио да њихово постављање иде преко универзитета, то јест да се југословенски лектори повежу са славистичком катедром у Минхену и проф. Алојзом Шмаусом.⁴⁸ Исту препоруку о размени лектора преко универзитета добила је и од Чедомила Вељачића (1915–1997) (Бон).⁴⁹

На основу разговора са чувеним диригентом Београдске филхармоније Живојином Здравковићем (1914–2001) о његовим наступима и искуствима у Ослу, Стокхолму, Паризу, Кану и Бриселу, Криста Ђорђевић је предложила Фролу да се чланови југословенских посланстава подуче како да поступају у случају гостовања познатих југословенских уметника (како да их дочекају, да присуствују манифестацији, откупе одређен број карата и пошаљу са позивницима југословенским руководиоцима и љубитељима уметности, организују ручак за уметнике, а после одржане приредбе да организују пријем) и ургирала за постављање културних аташеа.⁵⁰ На основу забелешке на документу знамо да је Иво Фрол прихватио њен предлог и тражио да ДСИП достави циркуларно писмо југословенским представништвима са упутствима, те да је госпођа Ђорђевић у вези са тим упутила писмо државном подсекретару за спољне послове Алешу Беблеру (1907–1981).⁵¹

„СЛУЧАЈ ЂИЛАС“

Криста Ђорђевић је на путу провела 33 дана, од 25. децембра 1953. до 28. јануара 1954. године. Делимично се њено одсуство из земље поклопило са почетком личне борбе Милована Ђиласа са партијским идеолошко-политичким начелима која је сматрао да су пуна недоследности и претила да доведу у питање процес

⁴⁷ АЈ, 559-8-20, Општи извештаји за 1954, 456-457.

⁴⁸ Alois Schmaus (1901–1970), слависта, лектор на Београдском универзитету, потпредседник Југословенско-немачког друштва, секретар па директор Немачког научног института у Београду за време Другог светског рата. Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, Beograd 2005, 31, 57, 60, 159, 202.

⁴⁹ АЈ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 2, 17 (грешка у пагинацији, појављују се два пута стр. 17 и 18). Осолник се жали на слависту Николу Прибића (1913–1992) да продаје студентима на славистичком семинару у Минхену књиге по знатно вишим ценама.

⁵⁰ АЈ-559-15-32, Културно-просветна сарадња са иностранством 1951–1953, Забелешка о разговору са Ж. Здравковићем од 14. фебруара 1953. године

⁵¹ АЈ-559-15-32, Културно-просветна сарадња са иностранством 1951–1953.

демократизације у Југославији.⁵² У извештају, који је написан као што смо споменули у фебруару 1954, споменула је и Ђилас: „Велику пометњу у нашим представништвима учинили су закључци седнице која је одржана у Одељењу за штампу ДСИП-а са другом Ђиласом а у вези културне пропаганде у иностранству. Закључци су упућени у сва наша представништва. Неки су схватили да не треба ништа да предузимају, да ће иницијатива доћи сама од себе, преко појединаца и организација из земље. Како иначе нема довољно службеника за рад на културној пропаганди, једноставно није се ништа више предузимало у том правцу. Ти закључци су у нескладу са директивама ДСИП-а од прошлог лета где је речено да представништва не могу прихватити и спроводити предлоге који нису упућени од ДСИП-а, а по културним питањима од Комисије, нити могу општити са установама и појединцима у земљи директно. [...] Требало би са ДСИП ревидирати закључке наведеног састанка, принципијелно решити и дати директиве нашим представништвима у погледу културне пропаганде и начина рада.“⁵³

Бивши шеф Агитпропа Милован Ђилас (1911–1995) је, наиме, 1953. године потпуно одбацио старе форме пропаганде и начин рада, односно идеолошка обележја и опширне информације, залажући се за редукцију садржаја и прилагођавање западном потрошачу и његовом укусу. Сматрао је да материјал не треба да буде пропагандни већ информативни, да се треба ослободити претензија „да можемо вршити некакав пресудни утицај са нашом пропагандом“. Дошао је до закључка да је Југославија најпопуларнија тамо где је југословенска пропаганда најмање деловала.⁵⁴

У споменутом извештају Криста Ђорђевић се, пак, залаже за следеће: „У свима земљама, заправо градовима где сам била, постоје могућности за културну пропаганду. Наша представништва у тим земљама немају службеника који би се временски, а по негде и знањем, могли бавити културном пропагандом. Шефови представништава свуда су свесни потребе рада на културном пољу. Траже нашу помоћ, активнију сарадњу [...] Треба имати у виду, да смо ми за сада једина од источних односно словенских земаља, која слободно саобраћа са Западом и због тога смо интересантни. Зато је потребно да проширимо везе и интензивирамо нашу културну пропаганду. То је важно не само на подручју славистике, него и музике и балета. Да ли ће интересовање Запада и могућности које нам се сада пружају још дуго трајати не може се предвидети. [...] Уколико Југославија на време ‘освоји пијацу’ утолико ће моћи боље и стално одржати свој положај у иностранству на културном пољу. [...] У земље где немамо културног аташеа а желимо делати на културном пољу, било би добро и корисно да представник Комисије за културне везе са иностранством, једном годишње обиђе наша представништва на страни и дође у ближи контакт са владама, установама и организацијама у иностранству. Пу-

⁵² Ђилас је 1. новембра 1953. године објавио први у низу текстова у *Борби и Новој мисли* (последњи је штампан почетком јануара 1954), након чега је започео његов политички суноврат. М. Гаталовић, *Дарована слобода*, 129-136.

⁵³ АЈ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 39.

⁵⁴ Александар В. Милетић, *Преломна времена. Милован Ђилас и западноевропска социјалистичка и социјалдемократска левица 1950–1954*, Београд 2019, 54-55.

товање не треба да буде само информативно, треба ићи са предлозима и плановима. Представник Комисије треба да је на таквом положају да може водити разговоре са руководећим лицима Министарства просвете и Министарства иностраних, установама и организацијама које се баве културним проблемима. [истакла С. С.] Требало би предложити Државном секретаријату иностраних послова да аташеи за штампу или други службеници који су задужени пословима културне пропаганде у иностранству долазе бар два пута годишње као курири у земљу. Тако би они могли дати Комисији обавештења о уметничком и научном збивању земаља где раде, а уједно примити усмене директиве и објашњења од Комисије. [...] **Начин рада у иностранству мора се више прилагодити према земљама. У појединим можемо продрети музиком, у другим са сликарством, свуда са филмом, славистиком и фолклором.** [истакла С. С.]⁴⁵⁵

ПИСМА ЗАХВАЛНОСТИ И ПРИМЕДБЕ

Криста Ђорђевић контакте није остваривала само током путовања по иностранству, већ се са представницима страних посланстава сусретала и у земљи. Између осталих, културну сарадњу је договарала са представницима амбасада Кине и Мађарске у Београду.⁵⁶ Већ као службеница Савета за науку и културу Владе ФНРЈ⁵⁷, она је заједно са Вандом Новосел (1915–2011)⁵⁸, начелником Одељења за научне и културне везе са иностранством, или самостално као њена заменица,

⁵⁵ AJ, 559-15-33, *Извештај са пута...*, 37-38.

⁵⁶ AJ-559-18-37, Културно-просветна сарадња са иностранством 1956–1957.

³⁷ Криста Ђорђевић се најпре налазила на платном списку службеника Организације уједињених нација за просвету, науку и културу (Унеско) (јули-новембар 1951. године) у звању старије сараднице, док је (марта) 1952. налазимо на платном списку Савета за науку и културу. АЈ, Савет за науку и културу владе ФНРЈ 317-21-41 Платни спискови (1950–1953).

По приступању Југославије 1950. Унеску, чиме је земља дошла у позицију да лакше презентује своју културу у иностранству, извршено је постепено разграничење надлежности између Националног комитета Унеско и Савета за науку и културу. Национални комитет Унеско је задужен за комуникацију са међународним организацијама под заштитом Унеска, док је Савет остао надлежан за све остале међународне организације и домаће уметничке савезе. АЈ, 559-15-32 Забелешка о састанку код друга Рибникара – Милован Матић, Кристина Ђорђевић, на дан 11. августа 1951; М. Гаталовић, *Дарована слобода*, 79-80.

[illegible]

⁵⁸ Секретарка Centralnog odbora Antifašističkog fronta žena Jugoslavije od 1942. do juna 1949. kada je premještena u Ministarstvo za nauku i kulturu. AJ, Ministarstvo za nauku i kulturu Vlade FNRJ 316-99-13, Spisak službenika za 1949. godinu.

примала секретаре италијанског посланства, саветнике и аташее Амбасаде Француске, директоре Француске књижаре у Београду, Француског института у Загребу, представнике Друштва Израел–Југославија, Америчке библиотеке итд. Такође, била је управна чланица Друштва за културну сарадњу Југославија–Француска.⁵⁹ Самостално је примала представнике страних земаља које председник Комисије Марко Ристић није имао времена да прими.⁶⁰ У њеном опису посла била су, поред званичних пријема и састанака, и социјална дружења са представницима посланстава (присуствовање ручковима, чајанкама и сл.). Разни договори често су се постизали и у мање формалним окружењима.⁶¹

Одељење за штампу и информације ДСИП достављало је Комисији за културне везе са иностранством преписе делова извештаја амбасада који су се односили на културну делатност. Према руком унесеним коментарима на њима знамо да су их читали Криста Ђорђевић и секретар Иво Фрол.⁶² Културне везе са иностранством имале су од 1950. децентрализован карактер – у великом броју случајева појединци и установе су их и сами остваривали, док је Комисија покушавала да држи преглед над целином културних и научних веза, те да врши саветодавну улогу. С једне стране тенденција је била да везе са иностранством буду слободне, с друге да оно што пролази и појављује се под именом Југославије има неопходан уметнички ниво.⁶³ У име Комисије Криста Ђорђевић је комуницирала и са појединцима заинтересованим за одлазак у иностранство и учествовање на некој од манифестација, попут ученика средње школе из Дубровника који се занимао за учешће на трибини *Herald Tribune-a*.⁶⁴

Као службеник Комисије она није обављала само улогу посредника између институција. Из белешке о посети чувеног Ханса Сваровског (*Hans Swarovsky*,

⁵⁹ Чланови су били професори универзитета у Београду, Загребу и Љубљани др Радивоје Увалић (председник), др Петар Скок, др Горазд Кушеј (потпредседници), Иво Андрић, Вељко Петровић, Милан Дединац, Марко Ристић, Јуре Каштелан, Стеван Христић, Петар Лубарда, Ристо Стијовић и др. (чланови Управног одбора), Васко Попа (секретар), Богдан Осолник (благајник), Милан Богдановић, Сретен Стојановић и др. (чланови Надзорног одбора). АЈ-559-14-31 Културно-просветна сарадња са иностранством 1946–1953. Извештај са Скупштине Друштва од 22. 3. 1953. године. Друштво је имало француски и југословенски огранак (ген. секретарица Ањес Амбер, фр. *Agnes Humbert*), као и своје секције по републикама.

⁶⁰ АЈ-559-14-31, Белешка о посети амбасадора Шведске, бившег начелника пресбирео Министарства иностраних послова Шведске, *Ole Jöndahl* 19. 11. 1953. Разговор вођен о одржањим и предстојећим изложбама, те потребним лекторима српско-хрватског језика на славистичким семинарима у Стокхолму.

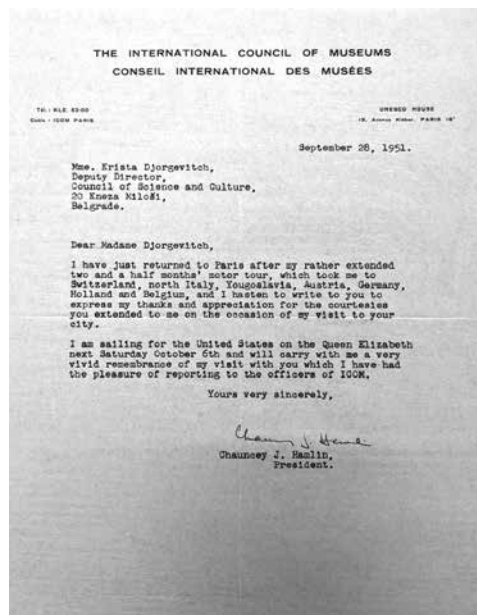
⁶¹ АЈ, 559-15-32 Белешка о ручку са мис Гласфорд, представником Амбасаде САД, у хотелу Мајестик 13. новембра 1951. године

⁶² АЈ, 559-18-37 Културно-просветна сарадња са иностранством 1956–1957.

⁶³ М. Перишић, *Велики заокрет 1950...*, 249-250.

⁶⁴ АЈ, 559-18-37 Писмо Давора Ђивоја од 20. јула 1956, Одговор Кристе Ђорђевић Д. Ђивоју од 13. августа 1956. Видети и писмо Иве Фрола упућено Централном одбору Савеза студената Југославије од 19. октобра 1956. и писмо Иве Фрола Југословенском информативном центру у Њу Јорку у вези учествовања југословенског кандидата на трибини *Herald Tribune* од 5. новембра 1956. године

1899–1975), диригента на Бечкој државној опери (*Wiener Staatsoper*) и професора дириговања, јасно је да је, према потреби, примала стране уметнике, који су разним поводима гостовали у Југославији, и слушала њихове сугестије. Сваровски је желео да повеже чланове Београдске филхармоније са једном америчком фирмом грамофонских плоча, заинтересованом да снима њихове изведбе. Од Комисије је очекивао да посредује у преговорима око висине хонорара.⁶⁵ Примала је не само уметнике, већ генерално странце различитих професија. Интересантна је забелешка о пријему историчара са Универзитета Вирџинија проф. Томаса Т. Хамонда, који је тражио препоруку за продужење визе.⁶⁶ Криста Ђорђевић је примала странке и на молбу Одељења за штампу ДСИП, попут швајцарског новинара/дописника који је желео да пише књигу о Југославији и требало га је снабдети различитим информацијама и омогућити му да види све што га је занимало.⁶⁷ Шонеси Хамлин (*Chauncey Jerome Hamlin*, 1881–1963), председник Међународног одбора музеја⁶⁸ 1946–1953, Американац који је у Југославију дошао да би се упознао са њеним музејима и Националном комисијом ICOM, те музеолозима, али и туристички, захвалио се писмом из Париза лично Кристи Ђорђевић на пријему и љубазности. Хамлин ју је другим писмом известио о посети југословенском амбасадору у Француској и предаји пет чекова на по 100 долара, донираних Савезном институту за заштиту културних споменика. У трећем писму, упућеном по повратку у САД, Хамлин је још једном упутио поруку за хвалности.⁶⁹

⁶⁵ AJ, 559-14-31 Белешка о посети г. проф. Ханса Сваровског од 30. октобра 1953. године

⁶⁶ AJ-559-15-32 Белешка о посети г. Хамонда, професора историје из Вирџиније, од 19. новембра 1953. *Thomas T. Hammond* (1920–1993) није успео да научи српски језик, а током боравка разговарао је са Јованом Ђорђевићем и Васом Чубриловићем (овај му је уступио свог асистента који је добро владао енглеским језиком). Хамонд је објавио књигу о Југославији између Истока и Запада 1954. године. Charles T. Evans, *Notes on Thomas Hammond*, University of Virginia, <https://www.ctevans.net/Historians/Hammond.html> (приступљено 2. 11. 2022)

⁶⁷ Ради се вероватно о Улриху Гечу (Ulrich Ueli Götsch, 1925–2017), швајцарском журналисти и политичару. У Београду је од 1950–1954. радио као прецизни механичар за медицинске апарате, те као извештач за *Volksrecht*. Геч је од 1946. члан Социјалдемократске партије Швајцарске и Синдиката за индустрију, занате и услужне делатности (Gewerkschaft Industrie, Gewerbe, Dienstleistungen – Smuv). Markus Bürgi, *Ueli Götsch*, Historisches Lexikon der Schweiz, <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/006331/2021-08-12/> (приступљено 2. 11. 2022)

⁶⁸ *The International Council of Museums*, ICOM

⁶⁹ AJ, 559-15-32 Забелешка о посети г. Хамлина, Салмони и госпође Болтон од 10. августа 1951, писмо г. Хамлина од 28. септембра 1951. и писмо г. Хамлина и госпође Болтон

У фонду Савезна комисија за културне везе са иностранством налази се и *Примедба на извештај друга Бихалија* упућена Иви Фролу коју је потписала Криста Ђорђевић. У *Примедби* она се, између осталог, изјаснила против идеје да о средњовековној уметности Југославије пише Ото Бихаљи Мерин (1904–1993): „Сматрам да о средњовековној уметности треба да пише стручњак, што Бихаљи није. Сем тога, информативних чланака какве би Бихаљи могао да пише има довољно.“⁷⁰ Овај тип докумената је редак и важан, јер недвојбено одражава њен став о нечему (као и нпр. *Извештај са пута по европским земљама*). У фонду превладавају документи који се могу довести у везу са Кристом Ђорђевић (које је она саставила или их је читала и сигнирала), али који су неутрални, то јест не показују њену особност.

НАСТАВАК МЕЂУРАТНЕ ДЕЛАТНОСТИ У НОВИМ СОЦИЈАЛИСТИЧКИМ УСЛОВИМА

596

По стварању прве југословенске државе жене су биле позване да „новоме друштву дају нов облик“ и „да створе нову културу“.⁷¹ Часопис *Нова Европа* је 1922. писао да се „нова југословенска особност“ не може развити без суделовања свих слојева народа и жена.⁷² Крајем те године, на иницијативу шефа Уметничког одељења Министарства просвете Бранислава Нушића, основано је Друштво пријатеља уметности „Цвијета Зузорић“. Криста Ђорђевић је била његова дугогодишња потпредседница, па председница (1938–1941). Задатак Друштва био је да пропагира интерес за уметност и ствара услове за њен напредак и развитак и да омогући да уметност Срба, Хрвата и Словенаца постане заједничка тековина и јединствени израз народног духа. Од 1929. године ради се на стварању културног и уметничког заједништва Југословена.⁷³ Другим речима, Друштво је имало просветитељску улогу (неговање естетског укуса грађанства) и било је, као и приватна иницијатива уопште, експонент државне идеологије (југословенства).

Од друге половине тридесетих, Криста Ђорђевић је обављала различите задатке за КПЈ која је у међуратном периоду била забрањена и деловала у илегалу.⁷⁴ Споменули бисмо овде да је то период када је изненада остала без мужа Ђурице, у својој четрдесет и трећој години живота. „На опредјељивање Кристе Ђорђевић за револуционарни раднички покрет утицало је њезино свакодневно општење са студентском омладином [...] О владајућим круговима, о буржоазији, о њеној спо-

(вероватно Laura Boulton 1899–1980, америчка етномузиколошкиња) од 23. октобра 1951. године.

⁷⁰ АЈ, 559-15-32 Примедба на извештај друга Бихаљи-а од 7. септембра 1953. године

⁷¹ *Споменица са I конгреса жена Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца одржаног у Београду 21, 22 и 23 септембра 1919. г.*, Београд 1920, 75.

⁷² L, *Jugoslovenska žena*, Nova Evropa IV (1), 1. januar 1922, 1-3.

⁷³ R. Vučetić, *Evropa na Kalemegdanu*, 29-33, 180. О оснивању удружења видети и: ИАБ, Мемоарска грађа, К-2/П4 и Криста Ђорђевић, *Оснивање и делатност Удружења пријатеља уметности „Цвијета Зузорић“*, Београд у сећањима 1919–1929, Београд 1980, 76-83.

⁷⁴ Опширније у: Васко Ивановић, „Предратни и ратни досије комунисте, илегалца, конспиратора, госпође Кристе Ђорђевић (I–VI)“, *Политика*, 4-9. март 1977.

собности да води земљу, она одавно није имала илузија. Како није била од људи склоних резигнацији, Криста је у револуционарном радничком покрету наслутила снагу која нашој земљи отвара перспективу и почела је да помаже несебично и предано.⁷⁵ Била је и добар познавалац прилика на селу, будући да је пратила супруга на његовим студијским путовањима по „Јужној Србији“, Санцаку и Црној Гори у циљу проучавања здравственог статуса становништва⁷⁶, тако да и ту, поред познанства са Ивом Лолом Рибаром⁷⁷, треба тражити узрок за њено прихватање левих идеја. Напуштање сигурности грађанског живота (скривање водећих личности и курирски рад по налогу забрањене партије) можда из данашње перспективе (пост-модерне)⁷⁸ изгледа пустолован и авантуристички потез, али заправо има своју унутарњу логику и у складу је са духом времена (вера у стварање бољег и праведнијег друштва и у сопствену мисију у томе). На питање новинара *Политике* 1977. године „Откуда симпатија за комунисте, пријатељство са њима“ одговорила је: „Свакако не из чисто идеолошких разлога [...] Заинтересовали су ме својим озбиљним, осмишљеним ставом према животу [...] тако су се могли понашати само људи који су веровали да на овом свету имају значајну мисију. Није могло а да се не осети да су дубоко и искрено веровали у ту мисију. Спремност да се жртвују за своју идеју [...]“⁷⁹ Интересантно је да је Криста Ђорђевић званично примљена у Партију тек педесетих година (по речима Добрице Ђосића „учланили су је“, а према сведочењу Родољуба Чолаковића он ју је предложио након што је случајно у разговору сазнао да није члан).⁸⁰

У Југословенском црвеном крсту (ЈЦК) активна је од октобра 1944. године када је по налогу дошла у Лондон да би преузела ову организацију од Управе у избеглиштву. Оставком краљице Марије крајем септембра отворила се могућност да се на чело ЦК ставе људи које ће бити на линији НОП-а.⁸¹ Избор Кристе Ђорђевић, члана војне мисије НОП у Лондону, био је логична одлука. С једне стране била је представница грађанског друштва, а с друге симпатизерка КПЈ. Педесетих година је „тиха“ чланица ЈЦК, заузета радом у Савезној комисији за културне везе са иностранством, често на путу по европским земљама. Чланица је Централног одбора, односно Извршног одбора Централног одбора ЈЦК. И по завршетку радног века, у шездесет и седмој години живота, и даље је присутна у јавном простору у оквиру појединих удружења. Чланица је Комисије ЈЦК за везе са иностранством.⁸²

⁷⁵ Р. Чолаковић, „Сећање на Крису Ђорђевић (2). Титов курир за Париз“, *Политика*, 30. јул 1981, 8.

⁷⁶ В. М. Lalević Vasić, *Biography of Dr. Đorđe-Đurica Đorđević*, 42-43.

⁷⁷ Р. Чолаковић, *Век чисте савести*, 8.

⁷⁸ Видети: Todor Kuljić, *Postmoderna i istorija*, Sociologija, XLV(2003)4, 289-302. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2003/0038-03180304289K.pdf> (приступљено 13. 11. 2022)

⁷⁹ В. Ивановић, „Она времена“, *Политика*, 4. март 1977, 9.

⁸⁰ Д. Ђосић, *Пријатељи мога века*, 40; Р. Чолаковић, *Титов курир за Париз*, 8.

⁸¹ Vladimir Velebit, *Sećanja*, Zagreb 1983, 314-315; Милан В. Терзић, *Моћ и утицај војне дипломатије (Мисије Владимира Велебита 1943-1945)*, Београд 2012, 150; В. Ивановић, *Мисија у Лондону*, *Политика*, 9. март 1977, 11.

⁸² АЈ, Фонд Југословенски црвени крст 731, 1963, фасц. 3, Органи ЦКЈ/Конгрес

Налазимо је и у Фото-архиви Новинске агенције ТАНЈУГ, на фотографијама снимљеним приликом обиласка дечијих установа од стране супруга страних дипломатских представника у Југославији. На фотографијама су супруге четрнаест дипломатских представника предвођених супругом британског амбасадора⁸³ у посети су дечијем вртићу „25. мај“ и Дому глувонемих ученика.

Поред тога, активна је и у Друштву пријатеља Народног музеја, чија је оснивачица⁸⁴ (фотографија 6). Друштво на чијем челу је била, поклонило је Народном музеју две слике војвођанског сликара из 19. века Павла Симића. У име Музеја преузео их је управник, академик Вељко Петровић.⁸⁵

Персонални досије Кристе Ђорђевић нисмо пронашли, али смо њен траг декекторвали у неколико фондова Архива Југославије који потичу из социјалистичког периода. Анализом докумената успели смо да утврдимо у којим је савезним институцијама радила и које врсте послова је обављала. Несумњиво је да је максимално искористила свој друштвени капитал⁸⁶ (образовање/познавање језика, уметности и друштвене везе/умреженост = *know how*) и да је себи осигурала место међу елитом и у новом поретку.⁸⁷ Све вештине које је стекла радом у „Цвијети Зузорић“ искористила је у периоду након 1945. када је радила исти посао, али не више на добровољној бази већ професионално. Увид у грађу споменутих фондова показује да је била особа високе радне етике, са ставом, али промишљена, дипломатски вешта – знала је како и када тај став треба показати. Сусрела се и сарађивала са бројним личностима из уметничког и политичког живота Југославије (на савезном и републичком нивоу) и иностранства (директорима разних институција, дипломатама различитог ранга, званичницима различитих држава) које су биле на разним позицијама моћи и разговарала је равноправно са њима. Криста Ђорђевић је свакако била јединствена личност која је прекорачила родне, класне и старосне границе.

⁸³ Данкан Вилсон (*sir Archibald Duncan Wilson*, 1911–1983), амбасадор у СФРЈ 1964–1968, супруга Елизабета Флеминг (*Elizabeth Fleming*, ?–2004). *Sir A. Duncan Wilson*, Munzinger Online/Personen - Internationales Biographisches Archiv, <http://www.munzinger.de/document/00000012012> (приступљено 28. фебруара 2023)

⁸⁴ R. Vučetić, *Evropa na Kalemegdanu*, 180.

⁸⁵ АЈ, Новинска агенција ТАНЈУГ, Фото-архива 112-11008.

⁸⁶ О стратегијама интеграције припадника грађанства у ново социјалистичко друштво видети у: Наташа Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944–1950*, Београд 2009, 509-543.

⁸⁷ И после пензионисања, на пример, позивана је на пријеме по налогу председника Републике Јосипа Броза Тита, иако је првобитно била избрисана са списка званица. Пре тога пријемима је присуствовала у својству представнице Савезне комисије за културну сарадњу са иностранством. В. Ивановић, „Мисија у Лондону, *Политика*, “ 9. март 1977, 11.

РЕЗИМЕ

Прилог за биографију Кристе Ђорђевић (1892–1981) написан је превасходно на основу докумената Архива Југославије, из фондова Савезна комисија за културне везе са иностранством 1953–1971. (АЈ, 559), Савет за науку и културу Владе ФНРЈ 1950–1953. (АЈ, 317), те Црвени крст Југославије 1891–2006. (АЈ, 731). Ту се нарочито истиче *Извештај са пута: Холандија, Белгија, Западна Немачка, Швајцарска и Аустрија* (децембар 1953–јануар 1954). Документ је саставила Кристина Ђорђевић која је као представница Комисије за културне везе са иностранством учествовала у припремама за гостовање изложбе *Средњовековне уметности народа Југославије* у Утрехту, Диселдорфу, Бриселу, Цириху и Бечу 1954. године. *Извештај* је значајан због описа људи и проблема са којима се сусретала, али и предлога и решења која је нудила. У покушајима Комисије да нађе свој модел рада током педесетих година (разграничење надлежности са Националним комитетом Унеско, координација рада са Одељењем за штампу и информације ДСИП, успостављање и неговање сарадње са југословенским дипломатским представништвима у иностранству и страним дипломатским представништвима у Југославији, разграничење ингеренција Савезне комисије и културних институција на републичком нивоу), несумњиво је значајну улогу одиграла и њена службеница, саветница Кристина Ђорђевић. Она је прешла пут од добровољног ангажмана у Друштву пријатеља уметности „Цвијета Зузорић“ у међуратном периоду, преко конспиративног рада за КПЈ уочи и за време Другог светског рата, до професионалне делатности у петој и шестој деценији живота у новом социјалистичком друштву. После пензионисања, ова припадница више грађанске класе у међуратној Југославији и даље је активна у ЈЦК и Друштву пријатеља Народног музеја. Кристина Ђорђевић је оставила довољно трагова о себи у архивима, на основу којих можемо закључити да је ни класна ни родна ни старосна условљеност нису могле ограничити.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

Архив Југославије (АЈ)

- Министарство за науку и културу Владе ФНРЈ, фонд 316
- Новинска агенција ТАНЈУГ Фото-архива, Фонд 112
- Савезна комисија за културне везе са иностранством, фонд 559
- Савет за науку и културу Владе ФНРЈ 1950–1953, фонд 317
- Црвени крст Југославије 1891–2006, фонд 731

Историјски архив Београда (ИАБ)

- Мемоарска грађа, К-2/П4
- Velebit, Vladimir. *Sećanja*, Zagreb 1983.

- Докнић, Бранка, Милић Ф. Петровић, Хофман, Иван. *Културна политика Југославије 1945–1952*, зборник докумената књига 2, Београд 2009.
- Ђорђевић, Криста. *Оснивање и делатност Удружења пријатеља уметности „Цвијета Зузорић“*. Београд у сећањима 1919–1929, Београд 1980, 76-83.
- Ивановић, Васко. Предратни и ратни досије комунисте, илегалца, конспиратора, госпође Кристе Ђорђевић (I–VI). *Политика*, 4–9. март 1977.
- L, *Jugoslovenska žena*, Nova Европа IV (1), 1. januar 1922, 1-3.
- *Споменица са I конгреса жена Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца одржаног у Београду 21, 22 и 23 септембра 1919. г.*, Београд 1920.
- Ћосић, Добрица. *Пријатељи мога века*, Београд 2011.
- Чолаковић, Родољуб. Сећање на Крistu Ђорђевић (1–2), *Политика*, 29-30. јул 1981.

Литература

- Agorha, *Hildebrand Gurlitt (1895–1956)*, <https://agorha.inha.fr/detail/209>
- AskArt, *Artist Biography & Facts Robert Giron*, https://www.askart.com/artist/Robert_Giron/11034938/Robert_Giron.aspx
- Bürgi, Markus. *Ulrich Ueli Götsch*, Historisches Lexicon der Schweiz, <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/006331/2021-08-12/>
- Westervelt, Derek, *Maria Elisabeth Houtzager*, <https://www.centraalmuseum.nl/nl/over-het-museum/nieuws-en-pers/kort-nieuws-en-blogs/maria-elisabeth-houtzager>
- Vučetić, Radina. *Evropa na Kalemegdanu. „Cvijeta Zuzurić“ i kulturni život Beograda 1918–1941*, Београд 2018.
- Гаталовић, Миомир. *Дарована слобода. Партија и култура у Србију 1952–1958*, Београд 2010.
- Gašić, Ranka. *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, Београд 2005.
- Evans, Charles T. *Notes on Thomas T. Hammond*, University of Virginia. <https://www.ctevans.net/Historians/Hammond.html>
- *Kurir*, 9. и 19. 11. 2017. <https://www.kurir.rs/tag/518247/krista-djordjevic>
- Kuljić, Todor. *Postmoderna i istorija*, Sociologija, XLV (2003)4, 289-302. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2003/0038-03180304289K.pdf>
- Lalević Vasić, Bosiljka M. *Biography of Dr. Đorđe Đurica Đorđević, Founder of the Clinic for Skin and Venereal Diseases in Belgrade*. Serbian Journal of Dermatology and Venereology 2014, 6(1), 39-46.
- Милетић, Александар В. *Преломна времена. Милован Ђилас и западноевропска социјалистичка и социјалдемократска левица 1950–1954*, Београд 2019.
- Милићевић, Наташа. *Југословенска власт и српско грађанство 1944–1950*, Београд 2009.

- Monuments Men and Women Foundation, *Emile Langui*, <https://www.monumentsmenandwomenfnd.org/langui-emile>
- Munzinger Online/Personen - Internationales Biographisches Archiv, *Sir A. Duncan Wilson*, <http://www.munzinger.de/document/00000012012>.
- Перишић, Мирослав. *Велики заокрет 1950: Југославија у трагању за властитим путем. Култура – ослонац, претходница и саставни део спољне политике*, у: Писати историју Југославије: Виђење српског фактора, Београд 2007, 237-282.
- Радаковић, Страхиња Л. *Историјски контекст шидског периода у сликарству Саве Шумановића*.
- <https://istrazivanje.ff.uns.ac.rs/article/download>
- Терзић, Милан В. *Моћ и утицај војне дипломатије (Мисије Владимира Велебита 1943–1945)*, Београд 2012.
- Historisches Lexicon der Schweiz, *Walter Ulrich Guyan*, <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/042994/2004-07-27/>
- Хофман, Иван. Савезна комисија за културне везе са иностранством 1953–1971 (1946–1971) *установа и њена архивска грађа*, <http://www.arhivistika.edu.rs/clanci/sredivanje-i-obrađa-arhivske-grade/156-iv-n-h-f-n-s-v-zn-isi-z-ul-urn-v-z-s-in-s-r-ns-v-1953-1971-1946-1971-us-n-v-i-nj-n-rhivs-gr-d>
- Хофман, Иван. *Савет за науку и културу владе ФНРЈ 1950–1953 – установа и њена архивска грађа*, Архив 1–2 (2006), 21-28.

Информативна средства

- Хофман, Иван. *Савет за науку и културу владе ФНРЈ 1950–1953 (1945–1953)*. Библиотека информативних средстава Архива Југославије
- Хофман, Иван. *Савезна комисија за културне везе за иностранством 1953–1971 (1946–1971)*. Библиотека информативних средстава Архива Југославије

Dr Svetlana STEFANOVIĆ

KRISTA ĐORĐEVIĆ – A CONTRIBUTION FOR THE BIOGRAPHY

Summary

602

A contribution for the biography of Krista Đorđević (1892-1918) was written based on the documents in the Archives of Yugoslavia, in the fonds: Federal Commission for Cultural Relations with Foreign Countries 1953-1971 (AJ, 559), Council for Science and Culture of FPRY (AJ, 317), and the Red Cross of Yugoslavia 1891/2006 (AJ, 731). Especially important is the Trip Report: Holland, Belgium, West Germany, Switzerland, and Austria (December 1953 – January 1954). Krista Đorđević was its creator who, as a representative of the Federal Commission for Cultural Relations with Foreign Countries, participated in preparations for visiting exhibition *Medieval Art of the Peoples of Yugoslavia* in Utrecht, Düsseldorf, Brussels, Zürich, and Vienna in 1954. The Report is important because of author's description of the people and problems she encountered, but also suggestions and solutions she offered. In Commission's efforts to find its own model of work during the fifties (delineation of the authority with the National Committee UNESCO, coordination of work with the Department for Press and Information SSFA, establishment and nurturing of cooperation with Yugoslav diplomatic offices abroad and foreign diplomatic offices in Yugoslavia, delineation of authority of the Federal Commission and cultural institutions at the republic's level), undoubtedly the important role had its officer, counsellor Krista Đorđević. She went from being volunteer at the Cvijeta Zuzorić Association of Friends of Art during the interwar period, being part of the resistance movement and conspiring for the Communist Party of Yugoslavia before and during the Second World War, to doing professional work in her fifties and sixties in the new socialist society. After the retirement, this member of the higher class in interwar Yugoslavia, was still active in the Yugoslav Red Cross and the Association of Friends of the National Museum. Krista Đorđević left traces of herself in the archives based on which we can conclude that she was not bounded by gender, class, or age restrictions.